

ЖЫНЫСТЫҚ ҚЫЛЫМЫСТАР БОЙЫНША СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

Уразбаева Айымкүл

E-mail: uraimka@mail.ru.

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
заң факультетінің 2 - курс студенті, Нұр–Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші – М. Б. Муратханова

Адамның жыныстық қол сұғылмаушылығы мен жыныстық бостандығына қарсы қылмыстар ең қауіпті деп танылады. Тікелей физикалық және психикалық зияннан басқа, олар жеке тұлғаның жыныстық және моральдық дамуына теріс әсер ететін, отбасын құруда және бала көтеруде қиындықтар туғызатын, жәбірленушінің әлеуметтенуіне ықпал ететін және т.б. осыған байланысты өзге де зардаптарды туғызады. Сонымен қатар, осы қылмыстар бойынша жеке адамға келтіретін зияндардың қатарына дефлорация немесе қалаусыз жүктілікті де жатқызуымызға болады. Аталып өткен, зиянның түрлері қазіргі қоғамда орын алған маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Көбінесе, қазақ халқының салт-дәстүрлеріне, діни көзқарастарға, ата-ананың және әулеттің абыройы мен беделіне және т.б. көптеген себептермен байланысты. Қалаусыз жүктілікті қыз баласы психикалық тұрғыдан өзі қабылдай алмауы былай тұрсын, қыздың отбасы жағдайға өз наразылықтарын білдіре отырып, аборт жасатуды ұсынуыда мүмкін. Жәбірленушінің орын алған қиын оқиғалардан соң, қолдау таппауының салдарлары, өзіне, егер, бала дүниеге келген жағдайда, оныңда психологиялық жәй-күйіне әсер етпей қоймайды.

Жыныстық бостандық 16 жасқа толған сау адамдарға тән, өйткені олар осы құқықты жүзеге асыру үшін қажет ерік-жігер мен санаға ие. Жыныстық бостандық санаты жыныстық қолсұғылмаушылықтан өзгеше, өйткені соңғысы оған берілген адаммен жыныстық қатынасқа мүлдем заңды тыйым салуды білдіреді. 16 жасқа толмаған балалардың, сондай-ақ дене немесе психикалық кемістіктеріне байланысты өз еркін білдіре алмайтын және (немесе) жыныстық қатынастардың маңыздылығын түсіне алмайтын адамдардың жыныстық тиіспеушілігі болады. Жыныстық бостандық мен қолсұғылмаушылықтың ара-жігін ажырату үшін тағы бір мән-жайды қарастыруымыз қажет. Дәрменсіз жәй-күй жәбірленушінің психикалық немесе физикалық жәй-күйіне байланысты онымен жасалатын әрекеттердің сипаты мен мәнін ұғынуға қабілетсіздігінен және (немесе) оның кінәліге барабар қарсылық көрсетуге қабілетсіздігінен тұрады. Бірақ, жәбірленушінің дәрменсіз жағдайы әрқашан оның жыныстық қолсұғылмаушылығымен байланысты емес. Адам физикалық тұрғыдан дәрменсіз болып, бірақ ерік-жігері мен айқын санасы бар болғандықтан, ол басқаларға түсінікті түрде болып жатқан жағдайға өз көзқарасын білдіру қабілетіне ие болуы мүмкін. Бұл жағдайда адамның жыныстық бостандығы жөнінде сөз қозғалатын болады.

Жыныстық қылмыстардың жәбірленушілерге өте ауыр зияндарды тигізетін болғандықтан, осы қылмыстар бойынша сотталғандар қоғамға өте қауіпті адамдар болып табылады. Сондықтанда, олардың қылмыстық қолсұғушылығына қарсы төтеп беру үшін, сотталғандардың психологиялық жағдайын зерттеу, анықтау қажеттігін туғызып отыр. Психологиялық ерекшеліктерді зерттеу бойынша алдымен жыныстық қылмыстардың қарапайым түрін алдым (яғни, табиғи түрі). Дегенменде, жыныстық қылмыстарға объективтік жағының белгілері ұқсас болып келеді. Біздің қоғамдағы зорлық-зомбылықтың осындай жоғары деңгейін түсіндіруге көмектесетін маңызды фактор - бұл қылмыстың айналасында болатын барлық қате түсініктердің таралуы. Зорлау, оны жасаған қылмыскер және қылмыстың құрбаны әрдайым қоғамдық санада пайда болатын мифтердің объектісіне

айналады. Көптеген адамдар әйелдерді ұрып-соғу өте дұрыс деп санайды. Тағы бір миф - сау әйелді өз еркіне қарсы зорлау мүмкін емес. Мұндай мифтердің таралуына байланысты "әйелдерге бағытталған ерлердің жыныстық агрессиясын жоққа шығару және негіздеу" тенденциясы байқалады. Мүмкін, көптеген құрбандар бәрі өз кінәсінен болды деп сенеді. Осы мифтерге деген көзқарасты өзгерту үшін зерттеу жұмыстарына жүгінейік.

Николас Грот - американдық клиникалық психолог, Коннектикуттағы Сент-Джозеф колледжіндегі балаларға жыныстық зорлық-зомбылықтың алдын алу институтының кеңесшісі. Зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсететін ұлттық ұйым сыйлығының жүлдегері. 1966 жылдан бастап Николас Грот жыныстық зорлық-зомбылық мәселелеріне маманданған. 1971 жылы педофилдерді жіктеу бойынша Бостон университетінде диссертация қорғады. «Мужчины, которые изнасилуют», атты кітаптың авторы. Николас Грот қылмыстың басым себептерін анықтау үшін 348 сотталған зорлаушыларды (ер адамдарды) зерттеді. Зорлаушылардың көпшілігі ерікті жыныстық қатынасқа қол жеткізе алады, 75% - ы үйленген немесе басқа әйелдерді зорлаған кезде тұрақты қарым-қатынаста болған. Николас Гроттың зорлау үшін сотталған ер адамдар арасында жүргізген зерттеуі көрсеткендей, зорлаушының басты айырмашылығы - оның әйелдерге деген көзқарасы болып табылады. Әдетте, зорлаушылар әйелдерді өзінен төмен деп санайды, оларға құрметпен қарамайды, кейде ашық ашуланады. Сауалнамаға қатысқан зорлаушылардың бірі: "маған оның ештеңе істей алмайтынын білу өте ұнады" , - деп айтқан болатын. Николас Грот зорлауды "жалған жолақты әрекет" деп санайды, онда жыныстық қатынас тек билік пен агрессияның бастапқы себептерін жүзеге асыру құралы ретінде қызмет етеді.

Николас Грот зорлаушының мақсатына негізделген зорлаудың үш түрін (типологиясын) сипаттады:

- * зорлау жеккөрушіліктің көрінісі ретінде (40%);
- * зорлау билікке деген ұмтылыстың көрінісі ретінде (55%);
- * садизммен зорлау (5%);

Агрессивті түрдегі зорлаушы үшін зорлау - бұл агрессия мен әйелдерге деген жеккөрушілікті саналы түрде білдіру әрекеті және ол бұл агрессияны іс-әрекеттермен де, ауызша да білдіреді. Ол үшін жыныстық қатынас іс жүзінде лас, жиіркенішті іс болып табылады, сондықтан оны жәбірленуші үшін қолданады. Оның шабуылдары көбінесе ол үшін маңызды әйелмен (көбінесе әйелімен, бастығымен немесе анасымен) бұрынғы қақтығыстардан туындайды. Шабуыл айтарлықтай қатыгездікпен сипатталады. Зорлау кезінде билікке деген ұмтылыстың көрінісі ретінде зорлаушы жәбірленушіні өзіне бағындыруға және оған бақылау орнатуға тырысады. Сондықтан қолданылатын күш пен қауіптің мөлшері жәбірленушінің бағыну дәрежесіне байланысты. Мұндай қылмыскердің мақсаты-кез-келген қарсылықты бұзуға тырысу болып табылады. Ол үшін жыныстық қатынас - бұл өзін-өзі растау тәсілі, оның күшін, үстемдігін дәлелдеу. Зорлаушы садист жәбірленушіні қорлаудан, оның азаптауынан, шатасуынан, дәрменсіздігінен оның басты мақсаты жүзеге асады. Шабуыл, әдетте, жәбірленушіні тұтқында ұстауға, азаптауға және айтарлықтай жарақат келтіруге байланысты. Көбінесе, зорлаушының қаһарына жезөкшелер - ол заңсыз және лас деп санайтын әйелдер тап болады.

Келесі кезекте, барлық жыныстық қылмыстар бойынша сотталғандардың психологиялық ерекшеліктерін қарастырайық.

Александр Бухановский-кәсіби психиатр, маньяктар жасаған қылмыстарды тергеудің жаңа әдістерінің негізін қалады. Кеңестік "профайлер". Бүгін Александр Бухановский Ростов медициналық университетіндегі жұмысын ФБР академиясында дәріс оқумен үйлестіреді. Оның әдісі "Вашингтон снайперін" ұстау кезінде қолданылды.

Джон Аллен Мухаммад - америкалық сериялық өлтіруші, "Вашингтон мергені"ретінде танымал. 2002 жылы өзінің кіші серіктесі Ли Бойд Мальвомен бірге он

адамды өлтірді, Вашингтон маңындағы мерген мылтығынан үш адам ауыр жарақат келтірді. Екеуі де 2002 жылы 24 қазанда қамауға алынды.

Жыныстық қылмыстардың адамды өлтіргеннен кейін жасалуы, аталған қылмыстар бойынша сотталғандардың психологиясында қандайда бір айырмашылықтардың бар екендігін растайды. А. Бухановский жыныстық негізде сериялық өлтірулер жасаған маньяқтың жалпыланған шартты портретін жасады. «Ол экологиясы нашар жерде туылған немесе туа біткенде жарақат алған адам болуы мүмкін. Яғни, патологиялық тұқым қуалаушылық. Ол интроверт, сыртқы әлемнен гөрі өз әлемімен өмір сүреді. Ол қатал темперамент пен ойлаудың икемділігімен ерекшеленбейді. Ол толық емес отбасында дүниеге келген немесе әкесі ресми түрде болған, бірақ оның анасы қатал болуы мүмкін. Ұлы одан тек қатыгездікті көргендіктен, әлсіздерге деген агрессия оның өмір сүру тәсілі болды». Қылмыскерлердің психологиялық айырмашылықтарына әсер еткен келесі маңызды фактор - бұл нашар экологиялық жағдай немесе ауыр созылмалы стресс жағдайында болатын ауыр жүктілік. Сериялық қылмыскер болған адамдардың барлығы дерлік босану кезінде ми жарақатын алды. Бұл барлық қауіпті сериялық қылмыскерлердің аналарымен және туыстарымен әңгімелесу кезінде анықталды. Профессор А. Бухановский атап өткендей, мидың өзгеруімен бірге бұл өте маңызды. Қылмыскерлер адамға тән махаббат сезімін, сүйіспеншілікті сезінбейді, ымдау тілін, көзқарастарды түсінбейді (романтикалық кезеңнің дамуы). Бұл, әдетте, бұл адамдардың арман, қиял әлемінде өмір сүретіндігімен алмастырылады, онда олар өздерін романтикалық кейіпкерлер, бейбітшілік иелері және тағдыр жазушылары ретінде көрсетеді. Кейіннен бейсана идеясы садистік әрекеттерді жасауға түрткі болатын себептердің бірі бола отырып, шындыққа айналады. Негізгі қорытынды: зорлық-зомбылық пен әлеуметтік агрессияға бейімділік туа біткен болуы мүмкін және ол мидың нақты өзгерістерімен сипатталады.

Ендігі кезекте, жыныстық қылмыстардың өлтірумен ұштасуы бойынша көптеген қылмыстарды жасаған сотталушыға зерттеу жүргізейік.

Андрей Романович Чикатило - кеңестік сериялық өлтіруші, зорлаушы, педофил және каннибал. Жыныстық қылмыстар үшін ол Ростов, Владимир, Запорожье, Днепропетровск, Ташкент, Мәскеу облысы мен Ленинград аумағында кемінде 43 адамды ерекше қатыгездікпен өлтірді.

Психологиялық портреті: Қылмыскер психоз немесе ақыл-ой кемістігі болған жоқ. Сыртқы және мінез-құлқы бойынша ол өте қарапайым адам болды, құрбандар оған сенді. Оның ерекше қабілеттері болмаса да, өзін дарынды деп санады. Ол құрбандарды бақылау және азғырудың нақты жоспарын жасады, оны қатаң ұстанды. Ол гетеросексуал болған. Ол балалық және жасөспірім кезіндегі реніштер мен қорлауды шығарған болуы мүмкін. Ол некросадист болды, ол жыныстық қылмыстар үшін адамдардың өлімі мен азабын байқауға мәжбүр болды.

Тергеу нұсқасы мен бастапқы үкімге сәйкес, 1978 жылы 22 желтоқсанда Чикатило алғаш рет кісі өлтірді. 22 желтоқсанда тоғыз жасар қыздың ата-анасы полицияға, № 11 мектептің 2-сынып оқушысы Елена Закотнованың жоғалып кеткені туралы өтінішпен жүгінді. Оның айтуынша, ол тек "онымен сөйлескісі" келді, бірақ ол шешінуге тырысқанда, ол айқайлап, шыға бастады; ол көршілер айқайларын ести алады деп қорқып, оған құлап, тұншықтыра бастады, содан кейін оны бәрін жасауға итермеледі, зорлық-зомбылық жасалды, содан кейін өлтіру. Болашақ құрбандарымен ол көбінесе аялдамалар мен станцияларда кездесті, содан кейін қандай да бір сылтаумен (қысқа жолды көрсету, ауыр сөмкені алып жүруге көмектесу, пошта маркаларының коллекциясын көрсету, бейнемагнитофонда сирек кездесетін фильм көру, музыкалық жазбаны тыңдау, компьютерді көрсету және т. б.) оларды орман белдеуіне немесе басқа жерге апарды (оқшауланған орын). Кейде Чикатило өзінің құрбандарымен бірге бірнеше шақырым жүріп өтті және әрқашан алда жүрді және адамдар көп жиналатын жерлерден кетіп, кенеттен пышақпен қлтірді. Өлтірілгендердің бұзылған

денелерінде алпысқа дейін пышақ жарақаттары табылды, олардың көпшілігі мұрындары, тілдері, жыныс мүшелері, кеуделері, көздері кесілді. Чикатило алғашқы құрбанына шарфпен байлады, ол оның бейнесі құрбандардың көз торында қалады деп қорықты немесе адамдар мен оның құрбандарының көздеріне ұзақ уақыт қарауға қорықты. Психиатр Бухановский Дейчке берген сұхбатында Чикатилоның осы мәселесіне тоқтала отырып, "сериялық қылмыскер тергеуші тек жазып жатқан іздерін қалдырады. Олар дәрігерге көп нәрсе туралы айтады. Мысалы, көзді манипуляциялау: қылмыскер құрбандарының көзін жұлып алу немесе оларды көз ұяларынан шығару. Бұл қатыгездік аурудың дамуының белгілі бір кезеңін көрсетеді". Жазушы және Журналист Масалов еске алады: Мен Ростов-на-Дону қаласында өткен бірнеше сот отырысында болдым, өлтірушіні он, жиырма метр қашықтықтан көрдім ... ол торда отырды, тек сотталушының мінез-құлқынан сенімді қорытынды жасауға болады: ол психикалық тұрғыдан қалыпты емес...

Новочеркасск түрмесі, Ростов облысы, Оңтүстік федералды округі, Ресейде ату жазасына кесілді. Чикатилоның өлімінен кейін жапон ғалымдары оның миын "зерттеу" үшін сұрады, оның орнына олар 20 миллион доллар уәде берді. Алайда Ресей тарапы өкінішке орай жауап бермеді.

А.Бухановскийдің пікірінше, қылмыс әрқашан әлеуметтік болып қарастырылуы қажет. Яғни, ми патологиясының жиынтығы бар адам міндетті түрде қылмыскер бола бермейді. Бірақ, қауіпті құбылыстың ерте диагнозы болашақта пациенттердің қылмыстық көрінісінің алғашқы алдын-алудың нақты түрі болып табылады. Алынған нәтижелер жыныстық қылмыскерлердің әр түрінің ерекшеліктерін ескере отырып, жыныстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу шараларының тиімді жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Қаншама кезеңдерден соң, күш көрсету арқылы қылмыстылықтың деңгейін азайта алмайтынымыз жайлы түсіндік. Демек, қазіргі кезде гуманистік көзқарастардың орнауымен, демократияның гүлденген шағында репрессиялық іс-әрекеттерді қолдана алмаймыз. Жазаның мақсаты бойынша бұл нұсқа сәйкес келмейді. Ендеше, жазалаудың физиологиялық әсер ету тұрғысынан бастарта отырып, психологиялық жағынан әсер етуге көп көңіл болып жатырмыз. Сол себептіде, жыныстық қылмыстар бойынша сотталғандардың психологиялық ерекшеліктерін қарастыру қажет. Алдымен, олардың жай-күйі қандай екенін білгеннен кейін ғана, сотталушыны түзетуге немесе тәрбилеуге байланысты шараларды жүзеге асырамыз. Бұл зерттеулерді тек сотталушының сазайын тарттыру (кара) ретінде ғана емес, профилактика шарасы іспеттес қолдануымызға болады. Жаңадан жасалынатын қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін ғана емес, жалпы психологиясында қандайда бір өзгешелігі бар адамның қылмыскер ретінде бірде біррет әрекет жасамауы үшін жәрдемдеседі. Мен, өз атымнан осы жыныстық қылмыстар бойынша сотталғандардың психологиялық ерекшеліктерін анықтаудың пайдасын ескере отырып, оны ұсынамын. Баяндамада көрсетілген зерттеулер ғана емес, бұданда көп мәліметтер жыныстық қылмыстарды жасаған қылмыскерлердің психологиясы жөнінде ақпараттар ұсынады. Бірақ, жалған, миф, стереотип секілді және өзге де мәліметтерден бас тарта отырып, қылмыскердің нақты психологиясын анықтауды ұсынамын. Сонымен қатар, қылмыскердің жеке басын анықтау ол бойынша толық көлемде ақпарат алуға мүмкіндік береді. Қылмыскердің жеке басына байланыстыда нақты, дәлелді ақпарат қалыптастыруды ұсынамын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Антониан Ю. М. Жыныстық өлтіруші Чикатило: психоаналитикалық түсіндіруге тырысу // Мемлекет және құқық. - 1993. - № 7.
2. Антонян Ю. М. Верещагин В. А., Потапов С. А., Шостакович Б. В. Сериялық жыныстық кісі өлтіру. Оқу құралы / ред.Ю. М. Антонян. -1997.

3. Антонян Ю. М. Ресейдегі зорлық-зомбылық / Жау. ред.: л. Л. Ананиан; Бас ред.: Н. Н. Кондрашков. - 2001. - (Ресейдегі және шетелдегі қылмыспен күрестің өзекті мәселелері).
4. Образцов В. А., Богомолов С. Н. Криминалистикалық психология. - Заң және құқық.